

Хохуляк В. В.,

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права,
Чернівецький навчальний центр
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІСЦЕ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ НАУК У ТРАКТУВАННІ ДОСЛІДНИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Уявлення про сутність та значення науки фінансового права як складової юриспруденції постійно еволюціонувало і трансформувалося у зв'язку з її власним, внутрішнім розвитком та внаслідок економічних, суспільно-політичних змін. Як відзначив А. М. Козирін, протягом усього ХІХ ст. фінансове право розвивалося у нерозривній єдності з економічною наукою (її частиною про фінанси), а тому наукові дослідження у фінансовій сфері являли собою своєрідний економіко-юридичний симбіоз [5, с. 14]. Такий комплексний економіко-юридичний характер науки призводив до змішування, взаємозаміни понять: «фінанси» та «фінансове право»; «фінансова наука» та «наука фінансового права». У працях кінця ХІХ – початку ХХ ст. фактично наскрізною є тенденція, коли у роботі під назвою «Фінансове право» під поняттям науки фінансового права розкривається зміст фінансової науки і навпаки. Прикладом є підручник В. О. Лебедєва «Фінансове право» (1882–1885 рр.) [5], який сучасники називали фінансовою енциклопедією і який був перевиданий у багатьох європейських країнах. Зокрема, В. О. Лебедєв відзначав: «Взагалі, всі засоби, якими держава може володіти для реалізації своїх цілей, незалежно від того, чи ці засоби знаходяться у приватних коштах громадян чи у речових матеріалах, капіталах, грошових

зборах тощо – всі вони повинні називатися фінансами. Господарська діяльність держави, спрямована на набуття матеріальних засобів, становить фінансове господарство. Правила фінансового господарства, втілені у законодавчі норми, є фінансовим законодавством або фінансовим правом. Теоретичне дослідження всіх даних основних понять, тобто фінансів, фінансового господарства і фінансового права становить фінансову науку» [5, с. 36].

Такої самої позиції притримувався І. І. Патлаєвський, який писав: «У державному господарстві господарем є держава. А оскільки все існування держави просякнуте ідеєю права, то всі органи держави у своїй діяльності визначаються позитивним законодавством. Тому організація господарства даної держави, а також способи господарського управління у будь-якій державі визначаються позитивним правом або фінансовим законодавством. По суті, фінансове позитивне законодавство або фінансове право держави є практичним додатком положень науки фінансів до умов даної держави, втіленим у форму закону. На цій підставі науку про державне господарство країни називають також наукою фінансового права» [6, с. 19].

Одними з перших, хто запропонував розмежувати науку фінансового права від фінансової науки як складової економічної науки у вітчизняній правовій думці, були С. І. Іловайський та І. Т. Тарасов. На думку С. І. Іловайського, між фінансовою наукою та наукою фінансового права існують суттєві відмінності, пов'язані з їх призначенням. Зокрема, автор вказував: «Фінансова наука у вузькому значенні цього слова повинна досліджувати явища фінансового господарства та визначення основних його закономірностей. Однак кожна цивілізована держава має власні закони, які визначають і регулюють її фінансовий устрій і управління. Сукупність юридичних норм і законів, за якими держава веде власне господарство, становить фінансове право. Отже, фінансова наука – це фінансова теорія, яка відповідає на питання, яким повинне бути фінансове господарство відповідно до сьогоденних уявлень. Наука фінансового права – це наука, яка відповідає на питання, яким є фінансове господарство держави в дійсності. На підставі цього найбільш доцільно називати нашу науку наукою фінансового права» [2, с. 12].

Одним з найбільш принципових питань, які обговорювалися у юридичній науці даного періоду, було питання про самостійність науки фінансового права та її місце в системі науки. До початку ХХ

сторіччя сформувалося два підходи до розуміння цієї проблеми, які і до цього часу мають своїх прихильників і опонентів. Представники першого підходу ототожнювали науку фінансового права з фінансовою наукою і вносили її в розділ політичної економії. Такий підхід сформувався під впливом концепції видатного німецького економіста К. Г. Рау, який мав великий авторитет серед представників фінансової думки Росії XIX–XX ст. К. Г. Рау відзначав, що наука про устрій державного господарства або про кращий спосіб задоволення державних потреб матеріальними цінностями називається наукою про фінанси і становить частину політичної економії [7, с. 4].

Представники другого підходу, серед яких В. О. Лебедев, І. Т. Тарасов, С. І. Гловайський та цілий ряд інших, наполягали на самостійному характері науки фінансового права. Зокрема, С. І. Гловайський стверджував, що політична економія займається дослідженням законів приватного господарства, тоді як фінансова наука вивчає господарські явища суспільних утворень. Тому, на його думку, політичну економію потрібно вважати наукою про приватне господарство, а науку фінансового права – наукою про публічне господарство [3, с. 5]. Запропонований підхід отримав підтримку серед більшості дослідників фінансового права [1, с. 495].

У розумінні дослідників XIX–поч. XX ст. ст. наука фінансового права визначалася як сукупність знань, що відображають реальні дії держави відносно ведення власного фінансового господарства. В. О. Лебедев, а пізніше І. І. Янжул пріоритетним вважали юридично-догматичне значення науки фінансового права як похідної законодавчої практики держави. Подібний підхід дозволив їм констатувати про наявність двох споріднених наукових дисциплін у галузі публічних фінансів: «фінансового права» і «фінансової науки» [4, с. 41–43]. Характерною рисою у визначенні фінансово-правової науки, її місця і значення В. О. Лебедевим, С. І. Гловайським, І. Ю. Патлаєвським, І. Т. Тарасовим, І. І. Янжулом була та, що фінансово-правова наука може вказувати тільки на те, що може бути зараз і в даній місцевості. На підставі цього робився висновок, що наукові положення завжди умовні і не мають загального характеру.

Таким чином, визначаючи фінансове господарство держави предметом науки фінансового права, дослідники вказаного періоду фактично одностайно наголошують на його публічному характері.

Ознака публічності фінансів і фінансового господарства визначається одним з головних критеріїв об'єкта науки фінансового права.

Список використаної літератури

1. Грачева Е. Ю. История науки финансового права / Грачева Е. Ю. // История юридических наук в России: сборник статей / [под. ред. О. Е. Кутафина]. – М., 2009. – С. 495.
2. Иловайский С. И. Определение, содержание и значение науки финансового права в связи с кратким очерком финансового положения главнейших государств / С. И. Иловайский. – Одесса, 1887. – С. 12.
3. Иловайский С. И. Учебник финансового права / Иловайский С. И. – Одесса, 1895. – С. 1. – 334 с.
4. Лебедев В. А. Финансовое право. Лекции. – 2-е изд. Т. 1. / Лебедев В. А. – СПб.: Общественная польза, 1882. – С. 41–43.
5. Лебедев В. А. Финансовое право: учебник / Лебедев В. А.; сост. Ялбулганов А. А., науч. ред. Козырин. – М.: Статут, 2000. – 461 с. – (Серия «Золотые страницы финансового права России»).
6. Патлаевский И. И. Курс финансового права / Патлаевский И. И. – Одесса, 1885. – С. 19.
7. Рау К. Г. Основные начала финансовой науки. Т. 1 // Рау К. Г. – СПб., 1867. – С. 4.